

ЗАГАЛЬНА РИНКОВА РІВНОВАГА ТА ЕКОНОМІКА ДОБРОБУТУ

План

1. Ринок та ринковий механізм.
2. Критерій та оптимум Парето.
3. Загальна рівновага.

Ринковою називають таку економіку, в якій економічні рішення приймаються децентралізованим шляхом, єдність ринку та державного регулювання.

Ринок – це сукупність взаємовідносин, зв'язків між окремими, самостійно прийнятими рішеннями господарюючих суб'єктів.

Класичні риси:

- велика кількість незалежних товаровиробників;
- стихійне встановлення цін під впливом попиту та пропозиції;
- велика кількість самостійних споживачів;
- еквівалентний обмін по вартості;
- стихійне регулювання відтворювальних пропорцій;
- вільна конкуренція, варіювання капіталу між галузями.

Суб'єкти ринкового господарства:

1) **домашнє господарство** – економічна одиниця в складі 1 або декількох осіб:

- забезпечує виробництво і відтворення людського капіталу;
- самостійно приймає рішення;
- власник фактора виробництва;
- прагне максимізувати задоволення потреб.

2) **Підприємство:**

- використовує фактори виробництва для виготовлення продукції для продажу;

- прагне до максимізації прибутку;
- самостійно приймає рішення.

3) **Держава** – сукупність організацій і осіб, що зосередили в своїх руках економічну владу. Приймають економічні рішення в державному масштабі, розпоряджаються державною власністю.

4) **Закордонний сектор** – сукупність іноземних організацій і установ, а також іноземних інститутів, які приймають участь в господарському житті вітчизняної економічної системи.

Класифікація структури ринку:

1) Географічне положення:

- місцевий;
- регіональний;
- національний;
- світовий.

2) Характер продажу:

- оптовий;
- роздрібний.

3) Економічне призначення об'єктів:

- товари/послуги;
- праці;
- фінансовий;
- інвестиційний;
- цінних паперів.

Інфраструктура ринкової економіки – сукупність пов'язаних між собою інститутів, що діють в межах особливих ринків і забезпечують нормальний режим їх функціонування (біржі, банки, інвестиційні фонди, страхові компанії тощо).

Ринковий механізм – механізм, який координує процеси за допомогою системи цін і конкуренції. Переваги та недоліки ринку систематизовано в табл.1.

Таблиця 1.

Переваги та недоліки ринкового механізму

№ з/п	Переваги	Недоліки
1	Ефективний розподіл ресурсів	Не сприяє збереженню не відновлювальних ресурсів
2	Гнучкість, адаптивність до умов	Не має економічних механізмів захисту оточуючого середовища
3	Оптимальне використання ресурсів	Не регулює використання ресурсів, що належать всьому людству
4	Науково-технічний прогрес	Ігнорує потенційні негативні наслідки прийняття рішень
5	Свобода вибору	Не створює умов для виробництва товарів і послуг колективного використання
6	Здатність до задоволення різноманітних потреб	Не гарантує право на працю і дохід
7	Підвищення якості товарів та надання послуг	Орієнтований на задоволення запитів тих, хто має гроші
8	Швидке корегування нерівноваги	Нестабільний розвиток з притаманними інфляційними процесами
9		Асиметричність інформації, транзакційні витрати

Асиметричність інформації – ситуація, за якої продавець (покупець) володіє більшим обсягом інформації про товар або послуги, ніж покупець (продавець).

Для проведення ділової операції внаслідок асиметричності інформації виникає проблема, пов'язана з **несприятливим вибором** (інформація, яка відома одній стороні угоди, не відома другій стороні). Внаслідок цього друга сторона зазнає збитків.

Вперше поняття транзакційних витрат ввів Рональд Коуз. У статті “Природа фірми” (1937) визначив транзакційні витрати як витрати функціонування ринку. Транзакційні витрати – це витрати, що забезпечують перехід права власності із

одних рук до інших і охорону цих прав. На відміну від інших витрат не пов'язані із самим процесом створення вартості, забезпечують транзакцію.

Попит (D) є формою вираження потреб, представлених на ринку і забезпечених грошовими засобами. Розрізняють індивідуальний попит – попит окремого споживача та ринковий попит – суму індивідуальних попитів усіх споживачів. У будь-якому випадку попит формується складовими: ціною (P) та кількістю (Q) товару чи послуги, яку бажають придбати покупці.

Пропозиція (S) показує наявність на ринку товарів і послуг, запропонованих виробниками. Розрізняють індивідуальну пропозицію – пропозицію окремого виробника та ринкову пропозицію – суму індивідуальних пропозицій усіх споживачів. Пропозиція формується складовими: ціною (P) та кількістю (Q) товару чи послуги, яку здатні запропонувати виробники.

Реальна ціна на ринку і фактичний обсяг продажу визначаються взаємодією сукупного попиту та пропозиції. Дану взаємодію описують за допомогою “хреста Маршалла” або “ножиць Маршалла” (рис. 1).

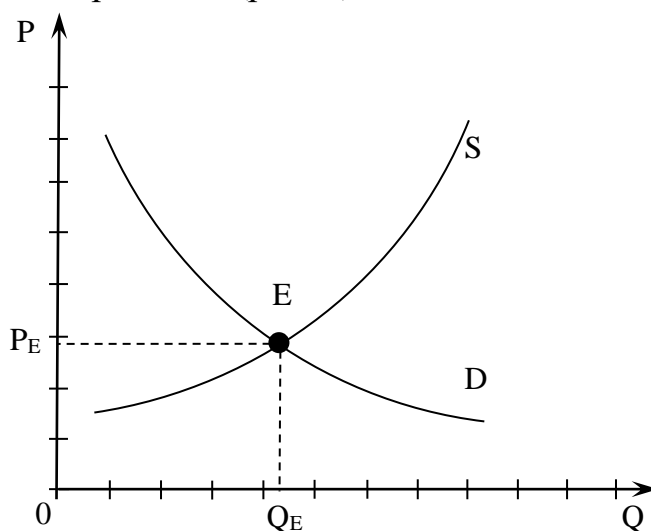

Рис. 1 Ринкова рівновага

Маршалл А. здійснив аналіз ринкової рівноваги та рівноважної ціни, які стали фундаментальними поняттями неокласичної теорії та наукового аналізу. Вчений був переконаний, що майже всі проблеми в політичній економії мають ту саму сутність – механізм урівноваження попиту та пропозиції.

Обидві криві перетинаються в точці кількісно-цінової рівноваги E. У цій точці:

Обсяг попиту = Обсягу пропозиції,

а відповідні ціна (P) та кількість (Q) продукції називаються рівноважними.

Основоположною в теоретичній побудові А. Маршалла була думка про те, що попит і пропозиція є рівноправними елементами механізму ринкового ціноутворення.

Вчений довів, що за умов вільної конкуренції ринкова рівновага є стійкою, оскільки будь-яке відхилення ринкової ціни від рівноважної буде автоматично її повертати у рівноважний стан. Вказував на негативний вплив діяльності монополій на розподіл ресурсів та загальний рівень національного доходу, застерігаючи що економія на ефекті масштабу та можливості фінансування

нововведень приводить до зростання обсягів виробництва, зниження цін, тобто порушенню рівноваги.

Умова часткової рівноваги:

$$Q(d) = Q(s)$$

У цій точці рівноваги відсутні як дефіцит, так і надлишок товарів.

Надлишкова пропозиція, або надлишки продукції, що виникають при встановленій ціні, вищій за рівноважну, будуть спонукати конкуруючих один з одним продавців зменшувати ціни, щоб позбавитись надлишкових запасів.

Надлишковий попит (дефіцит), або недостача продукції, виникає на ринку при підвищенні ціни, що спонукає підприємства до перерозподілу ресурсів на користь виробництва даного блага, або витісняє споживачів з ринку.

Аналізуючи особливості впливу різноманітних факторів на окремі ринки продуктів і ресурсів, ідентифікуючи умови рівноваги для ринків, так і для окремих економічних суб'єктів (домогосподарств, підприємств) виявляємо умови часткової рівноваги. Однак глобалізаційні процеси сприяли залежності всіх ринків, вся їх чисельність формує складну ринкову систему. Загальна ринкова рівновага передбачає формування ціни (P) та рівноважного обсягу продукції (Q) на глобальному рівні із врахуванням змін рівноважного стану на всіх ринках.

Аналіз загальної рівноваги з врахуванням рівноважної ціни та обсягів продукції здійснюється з врахуванням ефекту зворотного зв'язку, який відображає зміну часткової рівноваги на ринку в результаті мікрозмін на суміжних ринках.

При аналізі загальної рівноваги необхідно враховувати взаємозалежності товарів. У зв'язку з цим аналіз має передбачати наступні обов'язкові етапи:

- 1) первинна зміна на даному ринку;
- 2) зміни на ринках товарів-субститутів;
- 3) зміни на ринках товарів-комплементів;
- 4) ефект зворотного зв'язку.

Поняття загальна ринкова рівновага тісно пов'язано із ефективністю розміщення ресурсів в економічній системі на різних стадіях. Ефективним вважається таке розміщення, коли жодний із залучених ресурсів не витрачається марно.

Термін "ефективність", запропоноване італійським економістом В. Парето (XIX ст.). Розглянемо Парето-ефективний розподіл ресурсів щодо основних стадій суспільного виробництва.

Ефективність при обміні – обумовлена граничними нормами заміщення, притаманні учасникам мінових (торгових) операцій. Розподіл товарів є ефективним тоді, коли граничні норми заміщення між будь-якими парами товарів однакові для всіх споживачів.

Аналіз розміщення приватних благ традиційно здійснюється за допомогою економічної моделі «Коробка Еджворта» (рис. 2). Вона допомагає проаналізувати оптимальність розміщення двох обмежених за обсягом благ (ресурсів) між двома індивідами (фірмами).

В коробці Еджворта представлено карти байдужості двох індивідів (I та II). Індивіди є власниками обмежених споживчих благ x та y . Точка A ($q_{x1}, q_{y1}; q_{x2}, q_{y2}$) – початковий (неоптимальний) стан. В цій точці перетинаються дві криві байдужості, що належать кожному індивіду. В цьому положенні можливе покращення стану за рахунок перерозподілу благ між індивідами (через наявність за 1). Тобто принаймні одного з індивідів.

Через це індивіди вступають в перемовини в результаті яких відбувається обмін, що дає змогу досягти оптимального за Парето стану (точка B). Тобто вони обмінюються певними кількостями благ щоб покращити своє становище. При цьому кожен прагне максимізувати корисність, пересунувшись на найвищу з досяжних кривих байдужості.

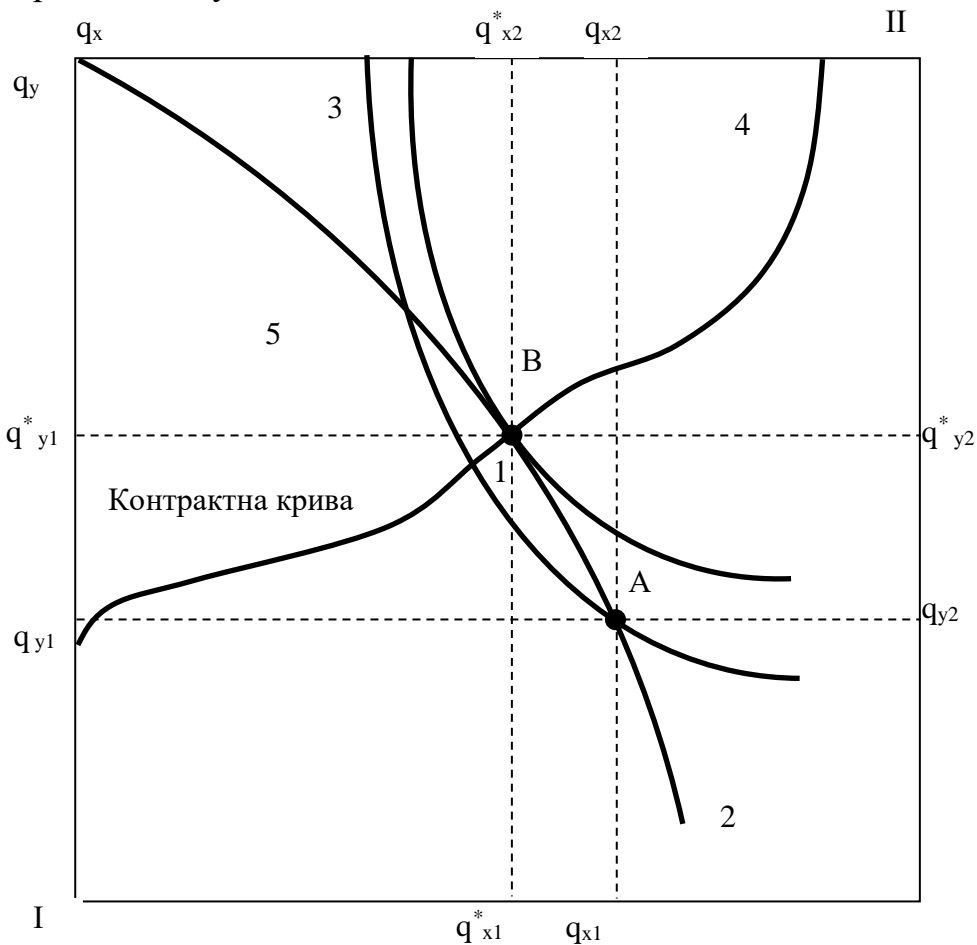

Рис.2 Початковий та оптимальний за Парето стан розміщення благ між індивідами

Оптимум за Парето досягається за умови, коли можливості покращення ситуації вичерпуються – криві байдужості не перетинаються, а дотикаються. Тобто зникає можливість ведення переговорів.

В точці оптимуму за Парето буде спостерігатися рівність граничних норм заміщення в обох індивідів. Швидкіс його досягнення залежить від початкового стану та вміння учасників вести переговори, відстоюючи свої інтереси.

Сукупність оптимальних за Парето станів розміщення предствлено множини точок дотику кривих байдужості, така сукупність утворюють у коробці Еджворда контрактну криву.

Якщо перенести цю криву в площину з координатами, що представляють рівні корисності обох індивідів, то отримаємо криву (межу) споживчих можливостей.

Крива споживчих можливостей (рис. 3) показує, якого максимально можливого рівня корисності здатний досягти один індивід, якщо інший залишиться на незмінному рівні корисності.

Крива споживчих можливостей є аналогом кривої виробничих можливостей. Її місце розташування визначається насамперед обсягом ресурсів, доступних для споживання. Їх збільшення відсуне криву споживчих можливостей від початку координат, створивши потенціал для підвищення добробуту індивідів.

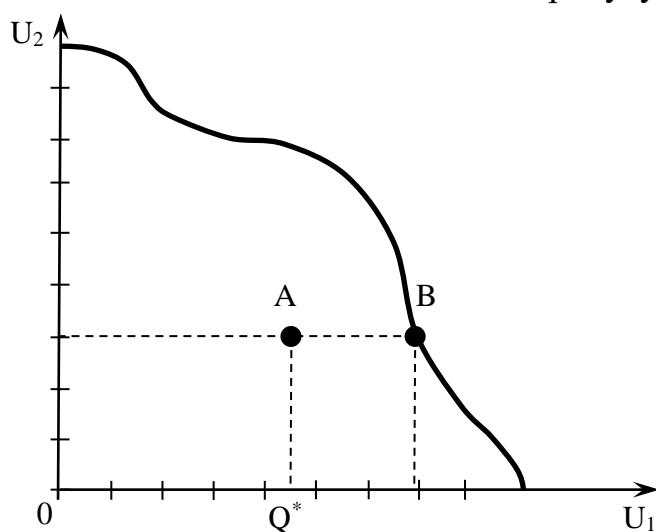

Рис.3 Крива споживчих можливостей

Завдяки обміну індивіди переходять від стану А до стану В, у якому досягається максимально можливий рівень корисності індивіда 1 за певного рівня корисності індивіда 2.

При повному витрачанні доходу на споживання граничні норми заміщення двох індивідів мають дорівнювати співвідношенню цін, тобто бути однаковими.

$$MRS_1 = \frac{p_1}{p_2} = MRS_2$$

Отже, в умовах дії ринкового механізму стан розміщення споживчих благ визначається точкою дотику кривих байдужості двох індивідів.

Ефективність розподілу ресурсів – обумовлена граничними нормами технічного заміщення.

Прагнення оптимуму передбачає пошук умов найкращого з погляду суспільства використання ресурсів, тобто такі умови, зміна яких не може привести до збільшення обсягу виробництва.

На рівні фірми **оптимальним за Парето є максимально можливий за певної технології та обсягу ресурсів рівень випуску**. Це положення ілюструє виробнича функція (рис. 4).

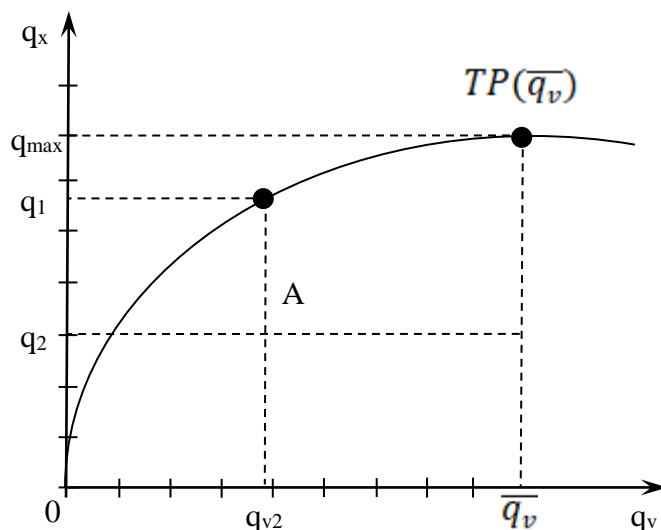

Рис. 4 Оптимум виробництва за Парето

Якщо доступний обсяг ресурсу \bar{q}_v , то єдиною ситуацією, яку неможливо покращити, є та, коли виробляється обсяг продукції $q_{max} = f(\bar{q}_v)$.

За умови випуску кількох видів продукції оптимум виробництва за Парето – за даного обсягу ресурсів та технічного ефективного виробництва ресурси мають бути розподілені між виробництвами так, щоб їх перерозподіл не міг привести до збільшення випуску одного продукту без скорочення іншого.

Максимум галузевого випуску визначається рівністю граничних продуктів обох фірм:

$$MP_1 = MP_2$$

За умови технічного ефективного виробництва на кожній фірмі та повного використання ресурсів досконалий ринок розподілятиме їх таким чином, що гранична продуктивність факторів у кожного виробника буде однаковою.

Для ефективного функціонування економіки в цілому розміщення ресурсів між виробництвом різних товарів має бути таким, щоб структура цього виробництва за ефективного використання ресурсів збігалася із структурою споживання. Тобто споживачі мають бути готові замінити блага саме у такій пропорції, в якій виробництво може трансформувати один товар в інший. Виконання цієї умови можливе тільки тоді, коли всі ринки є досконало конкурентними і на кожному з них встановлюються ефективні ціни.

Оптимальність структури економіки означає, що є оптимальність як у сфері виробництва, так і в сфері споживання. Іншими словами структура виробництва відповідає структурі суспільних потреб.

Проблема знаходження оптимуму зводиться до знаходження такої точки на трансформаційній кривій, яка характеризувалася б виробничою оптимальністю (рівністю норм технічного заміщення ресурсів у кожній галузі) та оптимальністю обміну споживчих благ (рівністю граничних норм заміщення між споживчими благами для кожного індивіда).

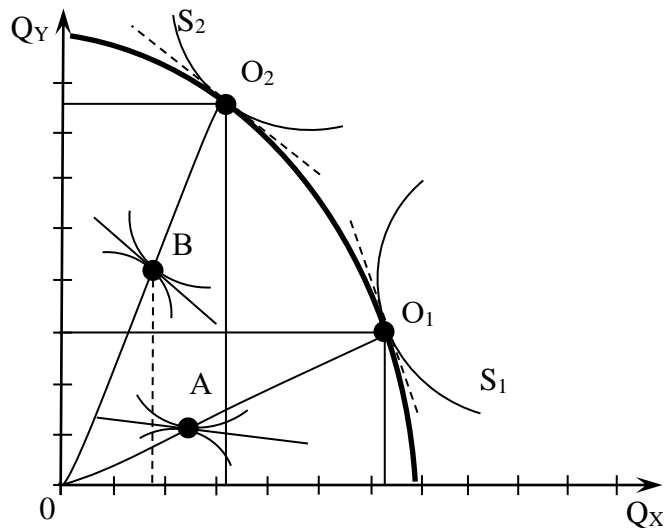

Рис. Оптимальна структура економіки

Графічно інтерпретація певного результату забезпечується шляхом побудови кривої суспільної байдужості (крива Скітовського). Ця крива становить сукупність комбінацій кількості благ, мінімально достатніх для того, щоб обидва індивіди залишилися на тому самому рівні корисності.

Структура економіки буде оптимальною, якщо крива Скітовського дотикається до трансформаційної кривої.

Нахил трансформаційної кривої характеризує **граничну норму трансформації (MRT)**. Вона показує, як за умови повного використання ресурсів та технічного ефективного виробництва зміниться обсяг виробництва одного блага, якщо обсяг іншого зміниться на одну одиницю:

$$MRT = - \frac{\Delta Q_Y}{\Delta Q_X}$$

Загальна рівновага за Парето:

$$MRT = MRS$$

Це означає, що не існує способу покращити становище споживачів за рахунок змін у виробництві даних благ.

При виконанні цієї умови конкурентна економіка досягає станів, що є оптимальними за В. Парето. Проте існують передумови та ситуації, коли саморегульований ринок неспроможний забезпечити досягнення ефективного функціонування економіки. Такі фактори ототожнюють з причинами неспроможності ринку.

Обмежують ефективність ринкового регулювання наведені нижче причини:

- наявність зовнішніх факторів, які виникають тоді, коли певна діяльність (у виробництві чи у споживанні) має побічний вплив на інші, але цей вплив не відображається безпосередньо у ринкових цінах;

- **існування громадських благ.** Неспроможність ринку проявляється тоді, коли ринки не в змозі (не здатні або не зацікавлені) запропонувати товари, корисні для багатьох споживачів;

- **позаринкова діяльність суб'єктів ринку та неринкові механізми регулювання.** Відносини між суб'єктами господарювання можуть регулюватися не тільки ринковим механізмом (втручання держави, існуюча політична система, законодавча база тощо).

Наявність низки причин обмеженої спроможності ринкового регулювання обумовлює неможливість досягнення максимуму ефективності в економічній системі. Теорія загальної рівноваги найбільшу роль відіграє при визначенні теоретичних напрямів в галузі економіки добробуту. В загально зрівноваженій економіці відбувається ефективний розподіл, однак не означає справедливий і єдиноправильний. Актуальними питаннями залишаються розробка критеріїв оцінки добробуту.

Окрім універсального підходу В. Парето існують інші погляди вчених щодо оціночних критеріїв добробуту (Н. Калдор, Дж. Гікс, Д. Роулс). Відповідно до поглядів Н. Калдора та Дж. Гікса, добробут підвищується у випадку оцінки своїх доходів тих, хто виграє, вище за збитки тих, хто програє.

За Д. Роулсом, найбільш справедливий розподіл максимізує корисність для найменш забезпечених членів суспільства. У "теорії справедливості" вчений та його прибічники визначають вплив держави в підтримці підтримувати справедливу структуру суспільства, а не нав'язувати громадянам певний спосіб життя або систему цінностей. Держава повинна бути нейтральним арбітром к конфліктах і суперечках індивідів, що мають різні уявлення про благо. Держава не повинна віддавати перевагу ні одній з індивідуальних позицій. Роулс Д. вважає за необхідне повернутися до теорії суспільного договору, але на противагу класичним версіям цієї теорії переглядає поняття суспільного договору: для нього не згода про покору суспільству або управлінню, яка реально сформована нашими пращурами або укладена нами, а деяка ідеальна гіпотетична ситуація, в яку ніби завантажують себе люди, що обирають принципи справедливого соціального устрою.

Основний зміст теорії справедливості Д. Роулс полягає в обґрунтуванні того, що люди в початковій позиції оберуть два принципа справедливості. Відповідно до першого принципа (принцип рівних свобод) кожна людина має рівне право на максимально широку систему рівних основних свобод, що сумісна з аналогічною системою свобод для всіх. Відповідно до поглядів Д. Роулса, кожна людина обирає суспільство, що забезпечує максимальну індивідуальну свободу, оскільки така свобода служить основним джерелом її соціальних сподівань. Тому, перший принцип Роулса – принцип системи свобод. Основні свободи – це:

- 1) політична свобода (принцип "рівної участі" в політичних процедурах, визначених конституцією);
- 2) правління закону, або правова держава;
- 3) свобода совісті.

Другий принцип справедливості Д. Роулса полягає у регулюванні соціальної та економічної нерівності таким чином, щоб вони вели до найбільшої вигоди

найменш успішних (принцип диференціації) та щоб пов'язані з ними посади були відкриті для всіх за умови дотримання рівності можливостей (принцип рівних можливостей). Такі принципи справедливості Д. Роулса визначають стратегію, відому як "maximin" і визначає максимізацію мінімального результату. Людина першочергово обирає суспільство, в якому найменш успішні опиняться в положенні, кращому із можливих. Принципи справедливості визначають ієрархію: принцип рівних свобод має пріоритет перед принципом диференціації, а останній – перед принципом рівних можливостей.

Крім зазначених, Д. Роулс виділяв принципи "збереження" та "пріоритетність". Принцип збереження полягає в зобов'язанні людей кожного покоління виконувати борг у відношенні поколінь майбутніх, зберігаючи для них ресурси, надаючи максимальні можливості для реалізації їх життєві потреби. Принцип пріоритетності (або відношення пріоритетів) на перший план ставить права та свободи людини.